

NEM-ET MONDÁS? IGAZ-MONDÁS

EMLÉKEZÉS GÁBOR KÁLMÁNRA

ISMERETSÉGÜNK A 70-ES ÉVEK KÖZEPÉRE nyúlik vissza, amelyből a 80-as években már munka- és baráti kapcsolat alakult ki. Már korán, az ún. „ifjúsági problémák” társadalmi összefüggései foglalkoztatták, és soha nem csak a helyi viszonyokra vonatkoztatva, hanem nemzetközi összefüggésében. Az európai – különösen a német – ifjúságkutatókkal kapcsolatba került, és részben tanulmányaiat, köteteiket interpretálta, fordította le a hazai érdeklődők számára, részben pedig fontosnak tartotta azt az összehasonlító elemzést, amelynek eredményeképpen vizsgálatainak két markáns téma kialakult. Az egyik a felsőoktatásba belépő, illetve tanuló fiatalok kulturális és értékválasztására, életmódjára vonatkozott, a másik a Sziget-lakókra. (Gábor Kálmán nevéhez fűződik a kifejezés is, hiszen a Hajógyári Szigeten történt másfél évtizedes kutatásaiból értelemszerűen adódott a „Sziget-lakó” elnevezés, amely utal arra a megváltozott szemléletre, ahogyan ifjúságszociológusként a fiatalokról gondolkodik.)

Már a 80-as évek végén, a 90-es évek elején jelezte, hogy a fiatalok Magyarországon is korszakváltó csoporttá erősödtek, de differenciálódtak, attól függően, hogy milyen az iskolai életútjuk, milyen attitűdök, értékek, normák mentében tervezik jövőjüket. Világosan láttá a tömegoktatás hátrányait, ezért az oktatási expanzióról minden kritikusan szólt. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy az új típusú tudások, készségek és képességek fejlesztése az egyetlen járható útja az ifjúság középosztályosodásának. Sok vitát váltott ki ezzel a nézetével, de mára már tudjuk, az idő őt igazolta.

Vitatkoztunk vele elméleti és módszertani megközelítésmódokon, a hazai és a nemzetközi ifjúságkutatás eredményeiről, végül mégis tovább dolgoztunk. Létrehoztuk az MTA Szociológiai Kutatóintézete mellett működő multidiszciplináris ifjúságkutató csoportot abban a reményben, hogy az évtizedeken át összegyűjtött nagymintás vizsgálati anyagokat szisztematikusan feldolgozzuk. A napi feladatok azonban valamennyiönket gátoltak abban, hogy elképzeléseinket valóra váltsuk. Adósak vagyunk Gábor Kálmánnak a szaktudomány és a barátság szempontjából egyaránt. Remélem, Gábor Kálmán tanítványai, fiatal kutatótársai folytatják a megkezdett munkát. Magam részéről a következőkben bemutatandó rövid dolgozattal szeretnék hozzájárulni Gábor Kálmán tudományos eredményei továbbbéléséhez.

Változás és változatlanság az ifjúság életmódjában

Az ifjúság életmódjával kapcsolatban néhány olyan gondolatot vetnék föl, amiről azt feltételezem, meghatározó lehet a valóság föltárasásában. Egyszerre beszélünk

azonban állandóságról és változásról, melyhez – képzettségünknek, értékeinknek és tapasztalatainknak megfelelően – különféle kultúra felfogásokat társítunk. Kommunikációs zavarokat észlelünk, és félreértések adódnak, amit a kultúra fogalmi módosulásához kötünk. Az ismert adatok (felnőtt és ifjúsági mérések, hazai és nemzetközi adat együttesek) alapján elég markánsan körvonalazódik az a felismerés, hogy végre érdemes volna túllépnünk azon a korábbi kultúrafelfogásunkon, amely hol szűken, hol tágán, különböző értékszemponok hangsúlyozásával megpróbálta leírni mindeneket, ami magatartásunkat, viselkedésünket, és gondolkodásunkat, végső soron egész életmódnkat döntően befolyásolja. A változás már nem írható le a kultúra a szűk, vagy tág értelmezése szerint, de pusztán érték-alakzatokkal sem. A kultúra úgy alakult át, hogy sokkal inkább az egyén egyfajta képességének és készségének tekintjük, sajátos adaptációs lehetőségeinek. Az a tulajdonságunk, hogy felismerjük és a szituációkat értelmezni tudjuk, megfelelő válaszokat, de új jelentést is ad(hat) a dolgoknak.

Mi jellemzi a magyar társadalom kulturális állapotát, művelődési, szabadidős szokásait, különösen az ifjúságot figyelve? A közgondolkodásban, de esetenként a tudományos elemzésekben is tetten érhetőek sommás ítéletek, előítéletek, önműködésükkel azzal kapcsolatban, művelt, kultúrált nép-e a magyar, vagy sem? Az optimista állásponton lévők gyakran hivatkoznak a Nobel-díjasokra, a művésztekre, sportolókra, ezzel bizonyítván igazukat, a pessimisták negatív érveiket arra alapozzák, hogy Magyarország a perifériára szorult már a 20. század első évtizedeiben és emiatt jelentős a lemaradásunk. Akik a vészharangokat megkondítják, figyelmeztetnek a nagyfokú társadalmi intoleranciára, a tanulási hiányokra (funkcionális analfabétizmus), a korrupcióra, az önbecsülés hiányára, esetenként a balkanizálódás jeleire. Ebből adódóan a közgondolkodásban gyakran olyan leegyszerűsítő és a jelenségeket dichotómiával magyarázó véleményekkel találkozunk, ahol a világ teljesítményeket az írni-olvasni nem tudással állítják szembe, vagy a modern kultúrával az ásatagot, a civilizált társadalommal a civilizálatlant. E jelenség mögött – felfogásunk szerint – részben az a bizonytalanság áll, amely sokakat jellemz. Ha a kultúra tartalmával, befogadásával kapcsolatban kérdezzük őket, gyakran szerény érdeklődést mutatnak, azzal indokolva válaszaikat, hogy az egyre gyorsuló élettempó miatt nincs elég idejük az elmélyülésre. A kiemelkedő, igényes alkotások üzeneteit csak részlegesen tudják a maguk javára fordítani, beépíteni minden napjaikba. Rombolja a személyiségeket az a félelem, hogy valamitől lemaradnak, valamiből kimaradnak, és ez nyomot hagy viselkedésükön, értékválasztásukon.

Az, hogy mit gondolunk a kulturális magatartásformákról nem egyszerűen definíció kérdése, hanem mindenki minden tapasztalataiból adódik. Úgy véljük, minden tevékenységek, amelyek együttesen számunkra hozzáérhetővé teszik a legszélesebb értelmű kulturális információt, vagy annak megszerzését, élvezetét és használatát – kulturális magatartásnak tekinthetők. A megközelítés feltételezi, hogy olyan komplex rendszerről van szó, amelyben ugyanakkor a különféle egyéni kulturális aktivitások összegződnek, illetve szintetizálódnak. Ha a

társadalmi rétegződés oldaláról vizsgáljuk a kérdést, úgy is fogalmazhatunk, hogy a rétegződés egyik független változója a kultúra és a mobilitás, melyre igen erősen hatnak a különféle viselkedésmódok. Az eltérő motivációk, értékek és érdekek alapján sokféle kulturális cselekvés alakul ki, de ezek sosem függetlenek egymástól – még ha egyéni, vagy csoportspecifikus jellegük kimutatható is –, hanem bonyolult szerkezetet alkotnak.

Ez tehát az egyik olyan fordulat a kultúra felfogásában, amelynek hatására az életmódban ténylegesen változás történt, különösen a fiatalok körében. Használják a tudástudási számos elemét, a digitális kultúrát, és használnak intézményeket a szó legjobb értelmében, amikor adaptálják a szolgáltatásokat a tudásukon keresztül, és a különböző kultúrákat készsegéggé, képességgé fejlesztik a saját személyiségeikben. Eközben saját véleményüket és értékeit is megjelenítik.

A hazai vizsgálatokban – a nemzetközi trendeknek megfelelően – a publicitást azok a munkák jelentik, amelyekben a jóléti és a kevésbé fejlett országoknak az összehasonlítása áll az ifjúság munkaerőpiaci helyzetével, az oktatással, a szabadidő felhasználásával összefüggésben. De az identitásra, a felfogásbeli különbségekre, az előítéletességekre csak kevés olyan adatunk van, amely differenciáltan megmutatná azokat a társadalmi szempontokat, összefüggéseket, amelyek a változást vagy igazolják, vagy megcáfolyják. Az előrejelzések azt mutatják, hogy felértékelődnek a kutatásokban a helyi és a lokális vizsgálatok, valamint ezeken belül jól kimutatható, hogy a fiatalok személyes szerepe, és felelősségyállása az, amelyre ezek a kérdések irányulnak.

Az aktivitások közül – különösen az ifjúságkutatásban, és az életmód váltás szempontjából – kísérletet tettek több alkalommal arra, hogy a politikai attitűdökről információkat kapjunk. Ezek a vizsgálatok többnyire a választások előtti évben történtek, így ezek zömében egy-egy ciklus problémáira reflektáltak, részben pedig előre vetítették azokat a szándékokat, amelyekkel az ifjúság a politikát magához közelínekk, vagy távolinak érzi. Az utóbbi időben a politikához való viszonyt a fiatalok körében nagyon sajátos ambivalencia jellemzi, amire a politológusoknak megvan a maguk jó válasza, hiszen az az élethelyzet, amelyben éppen az iskolai végzettségnak és a lakókörnyezetnek a hatása megmutatkozik, azt is érzékeltei, hogy a politikai döntések hátterében ott húzódik a habitus kérdése, valamint a családi neveltetés. Fontos magyarázó ereje van annak, milyen családi élethelyzetből, milyen iskolai háttérből, milyen környezeti feltételek mellett, milyen szituációból mondanak ige-neket, vagy nemeket egy adott kérdéssel kapcsolatban. Számos olyan eleme van az így megjelenített valóságnak, ami a növekvő elszigetelődésre, a praktikus értékek választására, az erős érdekérvényesítésre utal. Ez az egyik legfőbb tanulsága az életmódkutatásoknak, de a magatartás-kutatásoknak is. Amiben lényegesen, és negatív értelemben változott a világ, hogy nemcsak a kisebbség és a többség esetében, hanem a fiatalok és kortárs csoportjaik esetében, de az idősek és a fiatalok között is a megértésnek és az elfogadásnak egyre kisebb a mértéke. Ennek megfelelően a szolidaritási képessége vagy pozitív, vagy pedig negatív irányban, de változik. Az a

tény – és ezt valamennyi hazai és nemzetközi kutatás is pregnánsan megmutatja –, hogy fizikailag, szexuálisan lényegesen korábban érnek, és erőteljesebbek a fiatalok, más területeken viszont később lépnek be a felnőtt társadalomba, lassabban jutnak el a teljes körű felelősségvállalásig, így a meghosszabbított tanulási időszak egy új életmódot alakít ki. Különösen azoknak a körében, akik valamilyen felsőfokú intézménybe járnak, illetve ennek az idejét a lehető leghosszabb mértékben meg tudják hosszabbítani. De éppen a „fent”-hez és a „lent”-hez való viszony gyors alkalmazkodási képessége, a gazdasági függőség a tanulás miatt, illetve az életmódváltásban – jelzik a radikális átalakulás szükségét.

A másik változás, ami szintén a kultúra fogalmával függ össze, az a jelenség, amelyet lehet egyfelől identitás válságnak nevezni, de a mostani mérések alapján precízebb, ha azt mondjuk, integrációs gondok keletkeztek. Életkortól függetlenül látszik, nem lehet jól definiálni azt, hogy mit jelent fönt, és lent, akár kultúráról, akár gazdaságról legyen szó. Sokkal inkább arról beszélhetünk, hogy át tudunk-e lépni egyik helyzetből a másikba, és vannak-e eszközeink ahhoz, hogy az akadályokat legyőzzük? Nézetem szerint sokkal inkább integrációs problémáról van szó akkor, amikor az ún. paradigmaváltásra hivatkozunk.

A harmadik elem, amit érdemes megemlíteni ebben a megváltozott kultúrafel-fogásban, az az, hogy a kultúra olyan lehetőség, amely az egyén számára, mint életvezetési stratégia jelenik meg. Ezáltal sokkal fontosabb a kultúrának az a funkciója, hogy a kultúra különböző területeit gondozza, ápolja, fejleszti, majd továbbadja. Semmiképpen nem azt jelenti ez az átalakulás, hogy zárttá teszi az értékeket, épp ellenkezőleg, nyitottá, hogy a közösségek egymás számára közvetíteni tudják.

Nyilvánvaló, hogy ezek a funkciók együttesen működnek. Az egyes elemek adott helyzetben hol erősebbek, hol gyengébbek, a tárgytól függően, és mégis, ebben a megváltozott kulturális környezetben. Ezzel a megváltozott tartalommal értelmezhetjük megközelítő pontossággal az új jelenségeket, eseményeket, amelyek velünk történnek. Azokat a társadalmi háttér-változókat pedig, amelyeknek mindenkitüntetett szerepe volt az életmód szempontjából: az iskolai végzettség és a lakókörnyezet, mára gyengülni látjuk, de még mindig jelentős súllyal bírnak.

Meg kell említeni a területi különbségeket is. A nagyvárosi élet keretei között mindenki számára nehézséget okoz saját személyisége érvényre juttatása. A kívülállás, a szeszély, az individuális magatartásformák nagyvárosi túlzásai egyre élesebben elkülönítik az ifjúság egyes csoportjait és a meghosszabbodott ifjúsági korszakon belül jelentős váltások figyelhetők meg a fiatalok életmódjában. Ebben különösen nagy szerepe van a területi egyenlőtlenségeknek. Elsősorban a nagyvárosi életben jelentkeznek azok a mérhető távolságok a csoportok között, amelyek nemcsak a tudásban és az anyagi javak birtoklásában mutathatók ki, hanem a tér- és időfelhasználásban is. Az egyén sokkal kevesebb időt áldoz a többiekre, ha városlakó, mintha kisebb településen él. Ezáltal sokkal nagyobb a kísértés arra, hogy az egyén kiélezetten, sűrítve, a lehető legjellemzőbb módon nyilvánuljon meg (ld. szubkultúrák), mint ott, ahol a gyakori és hosszan tartó együttlétek révén a többiekbén egyértelmű

kép alakul ki az egyén személyiségéről. Ha feltesszük a kérdést, mi a történelmi helye az individualizmus két, – az egyéni függetlenségnek és a személyes kölcsönösségi kialakulásának – a nagyváros mennyiségi viszonyaiból fakadó formájának, akkor a nagyváros egészen új értéket kap.

Még akkor is így van ez, ha folyamatosan hozzáadjuk az értelmezésünkhez, hogy milyen kultúrával, milyent tartalommal töltödik meg egy adott iskolai végzettség. Másik oldalról – és ez nagyon fontos gyakorlati kérdésekkel kapcsolódik össze – komoly szerepe van a lakókörnyezetnek, amely befolyásolja az egyénnel a közösségi léthez való viszonyát, dinamikáját. Ez az a tér, ahol a változás létrejöhét. A mobilitás – különösen a fiatalok életében – meghatározó jelentőségű. Úgy jellemezhetnénk, életmódjában az válik mobillá, aki a kultúra egyes elemeinek adaptációját folyamatosan és tudatosan végzi, képességeit fejleszti. Új és új lépéseket tesz, kipróbálja részben saját magát, részben pedig kérdéseket tesz föl, tehát nem csak közvetíti a véleményét, hanem megfogalmazza, mi az, ami ebből a bonyolult világóból ténylegesen érdekli és mi az, ami kevésbé vagy egyáltalán nem. Ez valóban mérhető, új eleme az életmódváltozásnak. Ahogyan a városok és más településformák között is eltéréseket tapasztalhatunk, ha a fiatalok fogyasztói szokásait vizsgáljuk, úgy különbségek mutatkoznak abban is, hogy a fiatalok hol találják meg a helyüket: az utcán, a kocsmában, a moziban, a jazz klubban stb. Ebből a szempontból előnyösebb helyzetben vannak azok a fiatalok, akik tradicionális, tőkével rendelkező polgári városban élnek, mert ott a tőke a szolgáltatás területére is kihat, és lehetőségeket teremt az ifjúsági szolgáltatások kiépítésére.

A fogyasztói magatartás hatással van a fiatalok élettervezésére, életvitelére, amelyet jól mutat, hogy a középiskolások a legfontosabb fogyasztói pl. a gyorséttermeknek. Egyre általánosabbá válik, hogy a jogosítvány mellett az első bankkártya megszerzése is 17–18 éves korra tehető. A fogyasztói és szórakoztató ipar (divat- és sportcikkek, valamint a legtöbb szórakoztatási eszköz) célzott rétegei a fiatalok.

E magatartásforma hatással van a fiatalok párkapcsolataira és szexuális tapasztalatainak megszerzésére is. Mivel a személyi önállósodásuk életkorban egyre korábbra helyeződik, ezért egyre korábban szereznek szexuális tapasztalatokat és járnak el önállóan szórakozni (13–14 életév). A vizsgálatok azt mutatják, hogy a fiatalok mintegy egynegyedénél nem kapcsolódik az első szexuális tapasztalat megszerzése az első komoly párkapcsolat kialakításához, hanem azt megelőzi egy „nem komoly” párkapcsolat.

Tóth László (2000) „Hamburger-szex” és konzervatív ifjúság c. tanulmányában a következőket írja: „A legifjabb generáció körében terjed a szexualitás területén is az a fogyasztói mentalitás, aminek már státusszimbóluma a hamburger, gyorsan megvesszük, méltatlan körülmények között befaljuk, az egyen-íz még a jóllakottság érzését sem adja meg, és egy fél óra múlva már elfelejtettük az egészet”. A kutató ezt azzal magyarázza, hogy a fogyasztói társadalomban a fogyasztás iránti vágy korlátlan, lényegében a szex elfogyasztására is, ugyanúgy, mint ahogy a fogyasztási javak elfogyasztására is hasonló logika érvényesül.

A személyi önállósodás ugyan életkorban korábbra helyeződik, de növekszik a szülőkhöz való kötődés ideje. A fiatalok átlagosan 22 éves korukban tervezik, hogy elköltöznek otthonról. Az elköltözés a tanulmányok befejezéséhez, a munkába álláshoz kötődik leginkább, és nagyrészt független a házasságtól, ami időben későbbre, átlagosan 25 éves korra tolódik, viszont egyre többen élnek házasság nélküli tartós párkapcsolatban.

A fogyasztói kultúra részeként megjelenik az agresszív ifjúsági kultúra is. Ennek egyik területét ún. maszkulin kultúrának nevezik. Középpontjában a testépítés, az aerobic, az energiaitalok fogyasztása és egyáltalán a testi, fizikai és a megfelelő anyagi erő fitogtatása áll.

A fiatalok életviteléhez hozzátaroznak a különböző feszültségoldó technikák (alkohol- és drogfogyasztás) alkalmazásai, ezek ugyanis az intenzív szabadidő részei lehetnek. Gyakoribb előfordulásuk jól elkülöníthető a különböző ifjúsági rétegekben. Akik kipróbálják a drogot, egyre fiatalabb korban teszik. A fokozott versenyhelyzetekből származó stressz levezetésére épügy alkalmazzák, mint az egyes, a szórakoztatóipar kínálta életformaminták (pl. rave, techno) átvételére.

A saját identitás kialakításának legnagyobb része a kortárcsoportok körében zajlik, melyben igen nagy szerepe van az e csoportokban elterjedt mintáknak. A különböző csoportokban megjelenő fiatalok egy közös társadalmi valóságban, többféle társadalmi modell közül választanak követendőt. Ilyen követendő csoportok az eltérő zenei irányzatok mentén szerveződő ún. ifjúsági szubkultúrák.

A tőkefélésekkel kapcsolatban – Bourdieu-re utalva – szintén változás történt az életmódban. A ’90-es évek kulturális tőke erősségét fölváltotta – és ez az ifjúság körében is mérhető – a kapcsolati tőke fontossága. Ez bizonyára sokáig még így lesz, mindaddig, amíg ki nem egyenlíti a tőke fontosságát az identitás válságából adódóan az a felemás helyzet, ami az adaptációs készség nehézségeiből következik. Ha egyre szélesebbben, egyre inkább a bensővé válásból következik a reflexió a társadalmi, a tudásbeli kihívásokra, annál kevésbé válik féloldalassá az a működés, amelyben inkább a kapcsolati tőkékre, semmint a tudásra, és a kulturális tőkékre támaszkodik az egyén.

Ahogyan a nemzetközi és a hazai ifjúságkutatók állítják, az életmódkutatásban is megtörtént egy jelentős modellváltás, ami megkerülhetetlenül a politikai és gazdasági folyamatokkal függ össze, és amelynek középpontjában egy új, a fiatalokhoz kapcsolódó intézményrendszer áll, az információs társadalom számos új formációjával. Bár még csak a kezdetén vagyunk ennek a lényegi átalakulásnak, a hatása már megesztette a benne élőket.

Nincs illúzióm abban a tekintetben, hogy hazánkban a politikai, és gazdasági rendszerváltással párhuzamosan fölépültek ifjúsági és intézményi közösségek, akik válaszokat képesek adni a kor, a környezet, és a kortárs csoport kihívásaira. Ezek a válaszok részlegesek, nagyon sokszor csoporton belül maradnak, és nem kerülnek a nyilvánosság elé, nem fogalmazódnak meg elég világosan. Simmel (1973) jóslata bevált a divat osztály-jellegével kapcsolatban, és szorosan összefügg az ifjúság megítélezével. A nemzetközi és a hazai vizsgálatok alapján gyakran megfogalmazódik,

hogy a fiatalok a mai társadalmak életében sokkal fontosabb szerepet játszanak a korábbiaknál, ezért az ifjúsági divatok fogják meghatározni összességükben a divatot, mégpedig az ifjúságnak a modern társadalomban elfoglalt, strukturálisan megváltozott helyzete szerint.

A másik oldalról viszont az látszik, hogy a fiatalok szerepe felértékelődött a nyilvánosságban. Érdemes volna – és sajnos ezzel az ifjúságkutatás adós – valóban megnézni, megmérni, milyen mértékben nőtt meg a fiatalok átalakító szerepe a társadalomban. Nincsenek folyamatos ifjúsági vizsgálatok, élelmód- és kultúrakutatások, ezért egy-egy területről csak részinformációk állnak rendelkezésünkre. A meglévő kutatások adatainak feldolgozása lassú, féloldalas, hiszen a kutatói szabadság gyakorta a személyes érdeklődéstől indíttatva olyan területeket emel ki, amelyek valószínűleg számára nagyon fontosak, de nem minden esetben tartanak számot hosszú távú, általánosabb érdeklődésre.

Miközben a meghosszabbított tanulási folyamatban viszonylag nagy biztonsággal, és jó közérzettel vesznek részt a fiatalok, a másik oldalon azok, akik kimaradnak, leszakadnak az iskolai képzésekből, idővel végleg szegregálódnak. Egyre esélytelenebbek a munkaerőpiacon, a hátrányaik az élelmód szempontjából pedig azt jelentik, hogy egyre zártabbá válnak, egyre kisebb a mobilitási igényük még a kortárs csoportok irányba is. Ezt a bezárkózást teljesen másképpen élik meg, mint azok, akik életprogramként vállalják az egyedüllétet, egy olyan önállósulást, ahol ennek a homlokterében a karrierépítés, és az egyén kiteljesedése áll.

Mivel a fiatalok az elsődleges és a másodlagos szocializációban nagyon ellentmondó példákat látnak a környezetükben, ezért a viselkedésük, a véleményük, és a jövőképük is nagyon különböző. Nincsenek összefüggő kutatások, markáns adatok arra – különös tekintettel a ritka nagymintás felvételre –, hogy azt mondhatnánk, az élelmód alapján nagyon határozottan jellemezhetünk és elkülöníthetünk korcsoportokat, az ifjúság 15–29 éves sávjában.

Azt lehet mondani, hogy vannak tanuló, magasan kvalifikált, jól képzett fiataljaink, van egy holdudvara ennek a körnek, akik őket követik viselkedésben, külösségeikben, és kimutatható a nagy leszakadás, ahol folyamatosan lecsúsznak, és egyre inkább kiszakadnak a kortársaik közül azok, akik az iskolai versengésben alul maradnak, illetve a szocializációs folyamatokból kimaradtak. Az élelmód szempontjából lehetősége van a fiataloknak bizonyos, a korai önállósodást követően egy nagyon határozottan megfogalmazott életpálya kialakítására, de ugyanígy a lemaradásra.

Még egy kérdésre utalnék, és ez az individualizáció, az én és a másik kapcsolata. Ha a szlenget értelmezzük, akkor ez az együtt járás, együtt lógás, a „skalpgyűjtés” elég pontosan megjeleníti azt, amit a másikhoz való viszonyban értenek. Ezek megléte, folyamatos deklarálása azt feltételezi, hogy a korai önállósodásnak a tárgyi jelei – a mobiltelefon, az internet, a bankkártya használat, és hasonló, mért adatok, összefüggések – nem azt jelentik, hogy egymás iránt kialakult a felnőtteknek és az élelmódnak az a stabil háttere, amelyben a partnerségnek, az egymásra való figye-

lésnek, a biztonságnak szerepe volna. Többnyire a saját problémájáról beszél, nem a mi problémánkról, nem a mi közös dolgainkról, hanem az övéről, és az enyémről, és döntően egyes szám első személyben. Részben ezzel is magyarázható, hogy miközben sokkal hamarabb kerülnek kapcsolatba az alkohollal, a cigarettával, a drogokkal, sokkal korábban létesítenek szexuális kapcsolatokat, ezek tartalma, kimenete, veszélyei elsikkadnak a pillanatnyi öröm, az egyszeriség, az azonnali elérhetőség szempontjai mögött.

A csoportkultúrával kapcsolatban – egy közösségi életmódszempontjából – fontos mozzanatról, az alkalmazkodásról érdemes még szólni. Nagyon rövidek azok az intervallumok – és a mérésekben ezek jól látszanak –, amelyekben a fiatalok képesek alkalmazkodni munkahelyi, vagy iskolai elvárasokhoz, ezért arra törekszenek, hogy úgy önállósuljanak, hogy maguk határozzák meg a lehetőségeiket, és a maguk urává válás mögött nem egyszerűen a tudással felépített, kellőképpen megalapozott én vállalása áll. Sokkal inkább annak az igénye, hogy a lehető legtávolabbra helyezzék azokat a korlátokat, amelyeket a pillanatnyi helyzetben zavarónak, kellemetlennek és a nehézségek szempontjából lenyeginek találnak. Ebben az átalakulásban tehát a finom rétegzettség, a környezet hatása pillanatonként változtatja meg az ifjúságban kialakult mintákat, felfogásokat. Igyekeznek erőteljesen hárítani a külső körülményeket, mondván, hogy mindenkor a megszerzett ismeretek, amelyekre szert tett, őket a tudás társadalmába vihetik, alkalmassák arra, hogy a minden nap problémákat megoldják. Döntően azonban csak a felszínt lehet így rendben tartani.

A tendencia a 2000-es évektől tovább erősödik, elvékonyodik az ifjúságnak az a korábban sem túl széles köre, akik többféle irányban aktívan érdeklödtek mind a kortárs kultúrák, mind pedig más szabadidős aktivitások (sport, speciális tudások megszerzése, egyéni önkifejezési formák) iránt. A jelenlegi áttekintés hátterében 5 olyan felvétel áll, amely a különböző életkorú, társadalmi helyzetű és eltérő térségen lakó, differenciált iskolai végzettségű csoportok véleményét gyűjtötte össze, elsősorban az iskolai életút, a jövőtervezés szempontjából, és csak másodsorban foglalkozott a fiatalok szabadidő eltöltésével, a különféle kultúrák befogadásával, és használatával.

Az adatok áttekintésének legfontosabb tanulsága az, hogy a korábbinál sokkal nagyobb azoknak a száma, akik csekély érdeklödést mutatnak a kultúra iránt, bár mely megjelenési formájáról legyen is szó, és időháztartásukban összemosódik a fiziológiai, a társadalmi és a szabadidő használata, és a tevékenységek fajtái.

Ezek az általános észrevételek mindenkor nagymintás ifjúságkutatásban (*Ifjúság 2000, Ifjúság 2004*) és Gábor Kálmán reprezentatív felvételeiben (*a felsőoktatásba belépők, a kollégisták körében végzett kérdezés, az MTA Szociológiai Kutatóintézet „Diákjogok” vizsgálatának adatai*) tettek érhetők, különösen, ha az ifjúság kulturális fogyasztását, időfelhasználását elemezzük. Az adatokat nézve először arra adunk választ, hogy *milyen mértékben nem kapcsolódnak kulturális értékekhez*, aktivitásokhoz a megkérdezettek. Fontos ez a megközelítés azért is, mert hiányzik az utóbbi időben az a szembenézés a tényekkel, amely helyén kezeli, és jól megkülönbözteti a

„nem” válaszokat abból a szempontból, hogy ez a tagadás magára a tevékenységre vonatkozik-e, vagy a kérdés tartalmára, meg nem értésére, avagy a teljes megtagadására. Az alábbiakban teljes részletességgel bemutatjuk a különböző kutatásokból leválogatott listákat, amelyek az inaktivitás mértékét jelentik.

Az Ifjúság 2004 felvételében a 8000-es mintából az alábbi kérdésekre általában 7500–7800 válaszolótól kaptunk információt, tehát a százalékok majdnem a teljes mintára érvényesek. A kérdezés kiterjedt azokra a szervezetekre és intézményekre is, amelyek korábban nemcsak kötelező voltak miatt, hanem elérhetőségük folytán eléggye vonzók voltak. A jelenlegi állapotot tükrözi az alábbi összefoglalás (1. táblázat).

1. táblázat: Az ifjúság részvételle a társadalmi szervezetekben

Szervezet típus	Nem tagja a szervezetnek (%)
Úttörőszervezetek	100,0
Emberjogi mozgalom, szervezet	99,9
Lelki szociális problémákkal foglalkozó szervezet	99,9
Határon túli vagy határon túliakkal foglalkozó szervezet	99,9
Politikai ifjúsági szervezet	99,8
Jótékonysági szervezet	99,7
Párt	99,7
Polgári kör	99,7
Cserkész szervezet	99,7
Környezetvédelmi, természetvédelmi, állatvédő szervezet	99,6
Ifjúsági szervezet	99,5
Szakmai egyesület	99,5
Nem intézményesült, informális szervezet (pl. klubok, körök)	99,4
Érdekvédelmi szervezet	99,3
Önkéntes szervezet	99,2
Diákszervezetek	98,9
Egyéb szervezet	98,8
Kulturális, hagyományőrző, művészeti csoportnak, szervezet	98,2
Egyházi szervezetnek, vallási közösségek	97,8
Sportklub vagy egyesület	92,9
A képzett csoportok szerint	
Párt, politikai szervezet	99,5
Emberjogi, érdekvédelmi szervezet	99,3
Diák és ifjúsági szervezet	98,6
Egyházi szervezet, vallási közösségek	97,8
Sport és kulturális szervezet	91,3

Forrás: Ifjúság 2004. Gyorsjelentés. (szerk.: Bauer Béla, Ságvári Bence, Szabó Andrea).

Az elutasítások minden esetben meghaladják a 90 százalékot, sőt néhány szervezetet illetően 99,9 százalékos (úttörő-, emberjogi- lelki-, szociális-, határon túli szerveze-

tek). A diákszervezetekben is mindenkorban a megkérdezettek 2 százaléka érintett, az egyházi szervezetekben 3, a sport- és kulturális egyesületekben, szervezetekben 8–9 százalékuk vesz részt.

Ez az arány megdöbbentően alacsony ahhoz képest, hogy a 2000-es években lényegesen korszerűbb infrastruktúra áll rendelkezésre. A radikális elutasítás és elfordulás az ifjúsági szervezetektől, de még a művészeti csoportoktól, a hagyományőrzéstől, a sportkluboktól és a diákok érdekeit védő szervezetektől azt mutatja, hogy a gazdasági és társadalmi átalakulás és az egyéni perspektíváltanság negatív hatású. Az egyéni kibontakozás és a fogyasztás megannyi új lehetőséget, új stratégiát teremt, amely inkább kedvez az individuális értékek és érdekek érvényesítésének. A közösségek szerepe tökéletesen megváltozott. A korábbi együttműködés és csoportos elmény- és örömszerzés helyett a dolgok és a tárgyak megszerzése és használata vált fontossá, s ezzel együtt az egyénnek csoporttársaikhoz való kapcsolata fellazult, egymást is jobbára alkalmilag és a személyes érdekeknek megfelelően „használják”. A magatartáskutatók jelzik, hogy a társadalmi elégedetlenség háttérében a csoportidentitás megváltozásának fontos szerepe van, és a kortárcsoporthoz való eltávolodás, a szervezetek teljes elutasítása, a rendszeres csoportmunka (akár kulturális, akár sportjellegű) hiánya végső soron elvezet a korai társadalomi depresszióhoz. Az egészségügyi, az életmód- és demográfiai felvételek pedig jelzik a kamászkortól a lelki betegségek és különösen a depresszió számosságát, általanossá válását.

Az adatok fölvetnek megválaszolandó kérdéseket a formális és informális közösségekkel kapcsolatban is. Ha a válaszokat – esetünkben ezt a rendkívül magas „nem” választ – kontextusba helyezzük, a formális hovatartozás magyarázható azaz az ismert tényel, hogy a fiatalok (és egyre többen a társadalom más csoportjaiból is) a szervezett, intézményesült kapcsolatokat kevésbé tartják elfogadhatónak, inkább a spontaneitást vállalják. Azok a mérések, amelyek alapján az elemzés készült, arra nem adtak lehetőséget, hogy az informális közösségi kapcsolatokra fény derüljön. Így csak feltételezni tudjuk, hogy léteznek olyan, a közös érdeklődés mentén szerveződő csoportosulások, amelyek rendszeresen összehozzák, és egyben tartják a fiatalok meghatározott csoportjait. Kutatási tapasztalataink szerint ezek között a csoportok között (sport, zene, divat, digitális network-ök, ideológiai megfontolások stb.) sokkal inkább átjárás, mint rivalizálás van. Gábor Kálmán szerint „már nem csak a fiatalkorból a felnőttkor felé, de visszafelé is vezetnek utak” – ez esetünkben jelzi a megváltozott ifjúság infantilizálódását, azaz az elvárásokkal és a versennel szembeni védekezésüket, és azt az állapotot, amelyet a szakirodalom a hunédzserek ideológiájaként ír le. Ez a külvilág, a felnőttekkel kialakult felemás helyzet, a szembenállás és az alkalmazkodás kényes egyensúlya fellázította a kötődéseket. A fiatalok szocializációjában az „én” meghatározása és a különállás megerősítése nagyobb hangsúlyt kap, mint a megértésé és az elfogadásé. Döntően érdekből, nem pedig belső késztetésből adódóan kapcsolódnak, vagy nem kapcsolódnak a közösségekhez, legyen szó a családi kapcsolatokról, tanulói vagy érdeklődési körökről. Megjelenik, és egyre erőteljesebbé válik a felelősség áthárításának

számos mechanizmusa (szublimálás, nivellálás, a fogyasztói társadalom vesztesei-nek lenézése, kirekesztése), és a problémák elkerülése, esetleg menekülés az egyedüllétbe. A kiforrottan társadalmi helyzetek növelik a fiatalokban azt az érzést és gondolatot, hogy a közösség lemondással jár, az egyéni ambíciókat korlátozza, a viszonyokat erőteljesebben szabályozza, mintha kívül marad.

Az egyes tevékenységeket vizsgálva szintén azt kell látnunk, hogy sorra dőlnek össze azok a korábbi időfelhasználási- és tevékenységstruktúrák, amelyek alapján tipizálták a kutatók a válaszadókat.

A 2. táblázatban olyan tevékenységeket választottunk, amelyek részben arra a hagyományos megközelítésre adnak választ, hogy a szabadidő eltöltésében 90 százalék fölött van a tévénézés, és az összes többi lehetőség nem haladja meg a 6–7 százalékot, valamint olyan elfoglaltságokat keresnek, amelyek kevés ráfordítást igényelnek, mind szellemi, fizikai, mind gazdasági szempontból.

2. táblázat: Az ifjúság kultúrális aktivitása

Tevékenység	Soha nem végzi (%)
Operába jár	86,8
Komolyzenei hangversenyre jár	78,1
Art moziba jár, néz művészfilmeket moziban	68,7
Videó-, DVD kölcsönzöbe jár	51,8
Színházba jár	42,9
Kiállításra, múzeumba jár	42,6
Könyvtárba jár	42,4
Könyvesboltba jár	34,3
Hetilap, folyóirat olvasás	27,7
Más moziba vagy multiplexbe jár	26,6
Könyvet olvas (tankönyvon kívül)	26,5
Naplaphoz olvasás	20,4
Szépirodalmat olvas (kötelező olvasmányon kívül)	13,9
Hétköznapi tévénézés	4,85
Hétvégi tévénézés	3,5

Forrás: Ifjúság2004. Gyorsjelentés. (szerk.: Bauer Béla, Ságvári Bence, Szabó Andrea).

A konfliktusok éppen ebből származnak, és itt érjük tetten az állandóságot: ez a hosszúra nyúlt ifjúsági életkorszak egyszerre csak terhessé válik, a korábban szerzett előnyök rosszul kezdenek fizetni. Későn tanulják meg ebben a folyamatban a fiatalok az alkalmazkodás különböző szabályait, azok értelmét, és nehezen tudják adaptálni a saját területükre. Csorbát szenvédnek azok a karrier képek, azok az én-képek, amelyeket gyakran hamisan alakítottak ki. Ennek eredményeképpen, mire ennek az ifjúsági életkornak a felső határára érnek, újra egy nagyon jelentős differenciálódás történik a fiatalok között. Néhányan valóban jelentősen előre tudnak lépni, kiemelkednek, de a többség számára nagyon zárt, magába forduló, és a töb-

bi réteghez csak szűk ösvényen való járást biztosít az a tudás és szerzett képesség, amely valamilyen szakmai területen megvalósulhat.

De a minden napjai élet szempontjából egy-egy olyan – a szabadidő eltöltésével kapcsolatos – aktivitási területen, amelyben tulajdonképpen a tét nem a személyiség léte, hanem valóban a jó közérzeté, szintén inkább a rivalizálás, mint az együttműködés és az alkalmazkodás a jellemző. Ilyen módon tehát egyszerre van jelen egy egészen különleges változás, mert a kultúra maga alakult át, és erre úgy reflektál az ifjúság, hogy kiemelkedő teljesítményeket ér el, vagy leszakad és kimarad, gyengítve a mobilitást, és a szolidaritás esélyeit.

TIBORI TÍMEA

IRODALOM

- BAUER BÉLA (ed) (2005) *Ifjúság 2004. Zárójelentés*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- BOURDIEU, PIERRE (1997) Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: ANGELUSZ RÓBERT (ed) *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest, Új Mandátum. pp. 156–177.
- BUKODI ERZSÉBET (1997) Származás és iskolázottsági esélyek. In: FALUSSY BÉLA (ed) *Agyermekék és az ifjúság helyzete*. Budapest, Ifjúságstatisztikai Közlemények. (Ifjúság és társadalom.)
- GÁBOR KÁLMÁN (1998) Társadalalmi egyenlőtlenségek – a fiatalok esélyei. *Korunk*, No. 6. pp. 12–20.
- GÁBOR KÁLMÁN, DUDIK ANNAMÁRIA & BARANYIKATALIN (1999) „Kikből lesznek az egyetemisták?” (Kutatási beszámoló.)
- GÁBOR KÁLMÁN (2000) *A középosztály szigete*. Szeged, Belvedere Meridionale Kiadó.
- GÁBOR KÁLMÁN (2004) *Kollégisták a felsőkötettsében 2004*. Felsőoktatási Kutatóintézet. (Kézirat.)
- GÁBOR KÁLMÁN (2005) *Fesztiválok ifjúsága és a drog*. Szeged, Belvedere Meridionale Kiadó.
- GÁBOR KÁLMÁN & SZEMERSZKI MARIANNA (2006) *Sziget Fesztivál 2005. Az újfiatal közép- osztály és az élettervezés*. Budapest, Felsőoktatási Kutatóintézet.
- HALÁSZ GÁBOR & LANNERT JUDIT (2001) *Jelentés a magyar közoktatásról 2000*. Budapest, Országos Közoktatási Intézet.
- KOLOSI TAMÁS (2000) *A terhes babapiskóta. A rendszerváltás társadalomszerkezete*. Budapest, Osiris.
- LENGYEL LÁSZLÓ (2000) Társadalalmi átalakulás és ifjúság. In: GÁBOR KÁLMÁN (ed) *Társadalalmi átalakulás és ifjúság. Szabadság, mint esély?* Szeged, Belvedere Kiadó. pp. 39–47.
- ÖRKÉNY ANTAL (2003) *Válaszúton*. Budapest. (Kézirat.)
- SIMMEL, GEORG (1973) A divat. In: SIMMEL, GEORG: *Válogatott társadalomelméleti tanulmányok*. Gondolat, Budapest, pp 473–508.
- SZABÓ ANDREA, LAKI LÁSZLÓ & BAUER BÉLA (eds) (2001) *Ifjúság 2000. Gyorsjelentés*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- TIBORITÍMEA (2006) *Diákjogok. MTASZKI-OM kutatás*. (Zárójelentés.)
- TÓTH LÁSZLÓ (2000): „Hamburger-szex” és konzervatív ifjúság. In: BAUER BÉLA (ed) *Süsü a társadalomban*. ÚMK, Budapest, pp 192–196.